

ΤΙΤΟΥ Π. ΓΙΟΧΑΛΑ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΣΤΡΙΩΤΗΣ
Ο ΣΚΕΝΤΕΡΜΠΕΗΣ

3F

18/3

ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ, *Ιστορία του Αλή Πασά του Τεπελενλή*, φωτολιθογραφική ανατύπωση της έκδοσης του 1895, πρόλογος της ανατύπωσης Κ. Παπανικολάου, δύο τόμοι.

ΓΕΡΟΖΗΣΗ, ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *Ανγκόλα, το κλειδί της Αφρικής*, Μελέτη ιστορική, οικονομική, πολιτική, κοινωνική.

ΔΙΚΕΣ ΤΗΣ ΧΟΥΝΤΑΣ, *Όλα τα πρακτικά που κρατήθηκαν στις Δίκες: των πρωταιτίων (21ης Απριλίου), του Πολυτεχνείου, των Βασανιστών*. Όλο το έργο είναι 12 τόμοι δεμένοι. Το έργο κυκλοφορεί και με τον τίτλο: *Ελληνικά Ιστορικά Ντοκουμέντα*

ΔΡΑΓΟΥΜΗ, ΦΙΛΙΠΠΟΥ, ΣΤΕΦ. *Αλεξάνδρεια 1916*, ημερολόγιο, εισαγωγή, επιμέλεια, σχόλια Γιώργος Ιωάννου.

ΖΩΓΡΑΦΑΚΗ, ΓΙΩΡΓΟΥ, *Λαυρέντιος ο μεγαλοπρεπής*.

ΚΥΡΓΙΑΝΝΗ, ΜΙΛΤΟΥ — ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΝ., Δ., *Η αλήθεια για την Αντιφασιστική Οργάνωση Ελληνικής Μειονότητας Αλβανίας* (π)
ΜΠΕΝΕΤΑΤΟΥ, ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ, *Γιατί δεν έγινε δημοκρατία*

ΠΑΝΤΑΖΗ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, *Τα δύο ΟΧΙ, Ελληνοϊταλικός και Ελληνογερμανικός πόλεμος 1940-1941*

ΠΑΝΤΟΥΛΑ, ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Φλογισμένα χρόνια (1940-1945)*

ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ, ΑΓΓΕΛΟΥ, (επιμέλεια) *Απομνημονεύματα Σουλιώτου αγωνιστού του '21 Σ. ΤΖΙΠΠΗ*.

ΠΕΝΤΑΓΙΩΤΗ, Κ., *Πριν ανθίσει η σούβλα, παλιά ιστορήματα από τον καιρό του Αλή Πασά*.

ΠΛΟΜΑΡ, ΟΥΙΛΙΑΜ, *Αλή Πασάς (1741-1822)*, το διαμάντι των Ιωαννίνων μετάφραση Μιχαήλ Παπαϊωάννου.

ΠΥΡΟΜΑΓΛΟΥ, ΚΟΜΝΗΝΟΥ, *Η εθνική αντίστασις ΕΑΜ, ΕΛΑΣ, ΕΔΕΣ*. ΕΚΚΛ. κριτική, εισαγωγή εις την διαμόρφωσίν της (ανατυπώνεται). — *Ο Δούρειος Ίππος, η Εθνική και πολιτική κρίσις κατά την κατοχή*

Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΣΤΡΙΩΤΗΣ - ΣΚΕΝΤΕΡΜΠΕΗΣ

ΣΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Τίτλος τῆς πρώτης ἐκδόσεως:

Ὁ Γεώργιος Καστριώτης - Σκεντέρμπεης

εἰς τὴν Νεοελληνικὴν Ἱστοριογραφίαν καὶ Λογοτεχνίαν,

Θεσσαλονίκη 1975 (Ἰδρυμα Μελετῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, 151)

Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΣΤΡΙΩΤΗΣ - ΣΚΕΝΤΕΡΜΠΕΗΣ
ΣΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ
ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΚΑΙ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΑΣ

Ἡ εἰκόνα τοῦ ἐξωφύλλου
παριστάνει τὴν ἐλαιογραφία τοῦ Ν. Ἐγγονόπουλου,
Ο ΣΚΕΝΤΕΡΜΠΕΗΣ (1951).
Τυπώνεται μὲ τὴν εὐγενὴ παραχώρηση
τῆς κυρίας Λένας Ἐγγονοπούλου.

ΤΙΤΟΥ Π. ΓΙΟΧΑΛΑ

Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΣΤΡΙΩΤΗΣ - ΣΚΕΝΤΕΡΜΠΕΗΣ

ΣΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

(Με τριάντα δύο εικόνες εκτός κειμένου)

• ΣΥΛΛΟΓΗ •
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΠΡΙΩΝΗ
ΔΩΡΕΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΟ
ΚΑΣΤΑΝΙΑΝΗΣ ΠΩΓΩΝΙΟΥ

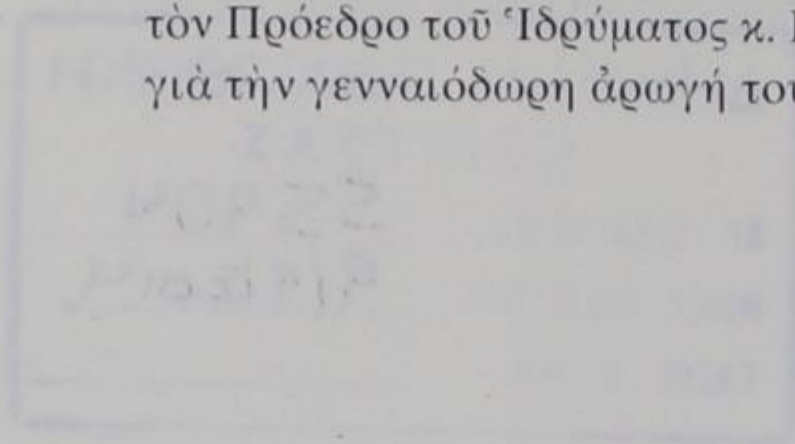
Β' έκδοση

Ἀθήνα 1994

Ο παρών τόμος επανεκδίδεται με την ενίσχυση
του Ίδρυματος **Ιωάννου Φ. Κωστοπούλου**.

Ο συγγραφέας ευχαριστεί θερμότατα
τον Πρόεδρο του Ίδρυματος κ. Γιάννη Κωστόπουλο
για την γενναιόδωρη άρωγή του και υποστήριξη.

Ο ΓΕΝΙΚΟΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΤΗΣ - ΣΚΕΥΤΗΡΗΣ

ΣΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΥΜΝΑΣΙΑ

(Εκδόσεις του Κέντρου)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΕΥΡΥΣΤΡΑΤΗΣ
ΔΡΑΜΑΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΚΑΤΑΡΤΙΣΤΗΣ

© Τίτος Π. Γιοχάλας
Σόλωνος 84
106 80 Αθήνα, τηλ. 36 42 688

ISBN: 960-248-691-0

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ Β' ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Με ιδιαίτερη χαρά και ικανοποίηση προλογίζω την επανέκδοση του ΣΚΕΝΤΕΡΜΠΕΗ, ἔργο τὸ ὁποῖο ιδιαίτερα ἀγαπῶ καὶ στὸ ὁποῖο δὲν θὰ μπορούσα οὔτε νὰ ἀφαιρέσω, οὔτε νὰ προσθέσω κάτι, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι πέρασαν ἀπὸ τὴν πρώτη του ἔκδοση εἴκοσι περίπου χρόνια.

Ἡ πρώτη ἔκδοση τῆς μονογραφίας μου αὐτῆς συνέπεσε χρονικὰ μὲ τὴν ἑλληνικὴ πρωτοβουλία πραγματοποιήσεως στὴν Ἀθήνα πανβαλκανικῆς συνδιασκέψεως καί, ἴσως γι' αὐτό, τὸ ἔργο κίνησε τὸ ζωηρὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κοινουῦ, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ βιβλίον νὰ ἐξαντληθεῖ σὲ πολὺ μικρὸ χρονικὸ διάστημα. Ἡ φυσιολογία τοῦ Γ. Καστριώτη εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὴν κοινὴ προσπάθεια τῶν χριστιανικῶν λαῶν, τόσο τῶν Βαλκανίων, ὅσο καὶ ἐκείνων τῆς Δύσης, νὰ ἐνώσουν τὶς δυνάμεις τους καὶ νὰ ὑπερασπισθοῦν τὴ χριστιανικὴ πίστη, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴ ζωὴ ἀπέναντι στὸν βίαιον ἐκμουςουλμανισμό, τὴν καταπίεση καὶ τὸ θάνατον ποὺ ἐπέφερε τότε τὸ ἀπειλητικὸ ἐξογκούμενον στὰ Βαλκάνια καὶ τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην «μουσουλμανικὸ τόξον» τῶν Τούρκων.

Ἡ ἥρωϊκὴ ζωὴ καὶ τὰ ἀνδραγαθήματα κατὰ τῶν Τούρκων τοῦ Γ. Καστριώτη, τοῦ θουλικοῦ Σκεντέρμπεη, εἶναι ἴσως καὶ σήμερον ἐπίκαιρον, ὅταν οἱ ἀνακατατάξεις στὰ Βαλκάνια ὑποχρεώνουν τὰ κράτη νὰ ἀναζητήσουν στηρίγματα καὶ συμμαχίας, ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ θεμελιώνονται στὶς χρήσιμες πάντα ὑπαγορεύσεις καὶ τὰ διδάγματα τῆς ἱστορίας τους.

Ἀπὸ τὶς παρουσιάσεις καὶ τὶς βιβλιοκρισίες, ποὺ δημοσιεύτηκαν στὸν τύπον καὶ τὰ ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ, παραθέτω ἐδῶ μικρὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν κριτικὴν τοῦ Νικολάου Τωμαδάκη, ὡς φόρον τιμῆς στὸν ἀείμνηστο Δάσκαλον.

«Καὶ οὕτω κατακλείεται λαμπρὸν ἔργον εἰς τὸ ὁποῖον συνδυάζεται ἡ ἱστορικὴ γνῶσις, ἡ μέθοδος καὶ ἡ φιλολογικὴ ἐξέτασις τοῦ προβλήματος Καστριώτου ἐπὶ διεθνοῦς πεδίου. Τὰ ἐπιτεύγματα εἶναι λίαν πειστικὰ καὶ ἀξιόλογα, δεικνύοντα πόσον χρήσιμος εἶναι ἀκόμη εἰς τὴν γραμματολογίαν μας ἡ ιστορικοφιλολογικὴ μέθοδος».

ΤΙΤΟΣ Π. ΓΙΟΧΑΛΑΣ

Γιὰ τὸν εἰδικὸ μελετητὴ παραθέτουμε τὶς παρουσιάσεις καὶ βιβλιοκρι-
σῖες Ἑλλήνων καὶ ξένων, ποὺ ἔχουν γραφεῖ γιὰ τὴν πρώτη ἔκδοση τοῦ
ἔργου.

ΤΙΤΟΥ Π. ΓΙΟΧΑΛΑ

α) Παρουσιάσεις:

- Εφ. *Η ΑΥΓΗ* 1-1-1976 (Τ. Βουρνάς)
- Εφ. *ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ* 25-1-1976 (Χρ. Λαμπρινός)
- Εφ. *ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΒΟΡΡΑΣ* 27-1-1976
- Εφ. *ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΚΟΣΜΟΣ* 27-1-1976
- Εφ. *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* 12-2-1976 (Λ. Πρεβελάκη)
- Περιοδ. *ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ* 1978, τεύχ. 309-310, σ. 158-159

β) Κρίσεις σὲ ἐπιστημονικὰ περιοδικά:

- *ΑΘΗΝΑ ΟΕ'* (1974-1975), σ. 464-465 (Ν. Τωμαδάκης)
- *ΜΝΗΜΟΣΥΝΗ* 6 (1976-1977), σ. 367-370 (Τ. Γριτσόπουλος)
- *BOLLETTINO DELLA BADIA GRECA DI GROTTAFERRATA* 30 (1976), σ. 68-69 (Μ. Petta)
- *OSTKIRCHILICHE STUDIEN* 25 (1976), Heft 2/3, σ. 215-216 (C. Patoch)
- *REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES* 14 (1976), τεύχ. 4, σ. 714 (Η. Mihaescu)
- *REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES* 15 (1977), τεύχ. 3, σ. 593-594 (J. Irmscher)
- *SÜDOST - FORSCHUNGEN* 36 (1977), σ. 360-362 (D. Kadach)
- *REVISTA DE ISTORIE* 31 (1978), σ. 1714-1715 (N. Camariano)

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελίς
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΑΙ	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ — ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΙ	21
1. Ἡ πρώτη ἑλληνικὴ βιογραφία τοῦ Σκεντέρμπεη	21
α) Μεταφραστικὴ τύχη τῆς Ἐπιτομῆς	22
β) Γαλλικὸν πρωτότυπον καὶ μεταφραστὴς τῆς Ἐπιτομῆς	27
2. Ἡ δευτέρα ἑλληνικὴ βιογραφία τοῦ Σκεντέρμπεη	39
3. Ἡ τρίτη ἑλληνικὴ βιογραφία τοῦ Σκεντέρμπεη καὶ ἡ ἐν Ἀθήναις φιλολογικὴ ἔρις περὶ τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ	40
Τὰ ἐκ τῆς φιλολογικῆς διαμάχης ἀποτελέσματα	45
4. Ἡ τετάρτη ἑλληνικὴ βιογραφία τοῦ Σκεντέρμπεη	50
5. Ἡ πέμπτη ἑλληνικὴ βιογραφία τοῦ Σκεντέρμπεη	50
6. Ἡ τελευταία ἑλληνικὴ βιογραφία τοῦ Σκεντέρμπεη	50
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ — Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΣΤΡΙΩΤΗΣ ΣΚΕΝΤΕΡΜΠΕΗΣ ΚΑΙ Η ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ	53
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ — ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΕΡΓΑ	63
I. Τραγωδίαι	63
1. Ἡ τραγωδία τοῦ I. Ζαμπελίου, <i>Γεώργιος Καστριώτης</i>	63
α) Χρόνος συγγραφῆς καὶ περιεχόμενον τῆς τραγωδίας τοῦ I. Ζαμ- πελίου, <i>Γεώργιος Καστριώτης</i>	64
β) Αἱ πηγαὶ τῆς τραγωδίας	69
γ) Σκεντέρμπεης «Χριστιανὸς καὶ Ἕλλην»	72
2. Ἡ τραγωδία τοῦ A. Ἀντωνιάδου, <i>Σκεντέρμπεης</i>	76
α) Μορφή καὶ περιεχόμενον τῆς τραγωδίας τοῦ A. Ἀντωνιάδου, <i>Σκεντέρμπεης</i>	77
β) Αἱ πηγαὶ τῆς τραγωδίας	82
II. Ποιήματα	91
1. Τὸ ποίημα τοῦ I. Καρασούτσα, <i>Ὁ Σκενδέρβης</i>	91
2. Τὸ ποίημα τοῦ A. Δανδόλου, <i>Μιὰ φωνὴ τοῦ Καστριώτη</i>	95
3. Τὸ ἐπικὸν ποίημα τοῦ Γ. Σταυρίδου, <i>Σκενδέρμπεης</i>	98
α) Ποῖος ὁ ποιητὴς	98
β) Ἐκδόσεις, μορφή καὶ περιεχόμενον τοῦ ἐπικοῦ ποιήματος τοῦ Γ. Σταυρίδου, <i>Σκενδέρμπεης</i>	101
γ) Αἱ πηγαὶ τοῦ ἐπικοῦ ποιήματος	102

III. Διηγήματα	113
1. Τὸ διήγημα τοῦ Benjamin Disraeli (Beaconsfield), <i>The Rise of Iskander</i> καὶ ἡ ἑλληνικὴ μετάφρασις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Π. Λακκιώτου	113
α) Ἡ ὑπόθεσις τοῦ διηγήματος	114
β) Πηγαὶ τοῦ διηγήματος καὶ σημασία τοῦ ἔργου	116
2. Τὸ διήγημα τοῦ Κ. Κρυστάλλη, <i>Ἡ εἰκόνα</i>	118
α) Τὸ περιεχόμενον τοῦ διηγήματος, <i>Ἡ εἰκόνα</i>	119
β) Αἱ πηγαὶ τοῦ διηγήματος	121
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ — ΠΩΣ ΕΡΜΗΝΕΥΕΤΑΙ Ἡ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΣΤΡΙΩΤΟΥ - ΣΚΕΝΤΕΡΜΠΕΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΝ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΝ	133
ΠΙΝΑΞ ΣΥΓΧΡΟΝΙΚΟΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙ ΣΚΕΝΤΕΡΜΠΕΗ ΕΛΛΗ- ΝΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ ΠΡΟΣ ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ	143
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	145
ΠΙΝΑΞ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ	157
RIASSUNTO	163
ΕΙΚΟΝΕΣ	

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΑΙ*

ASPN	<i>Archivio Storico per le Province Napoletane</i>
BBGG	<i>Bollettino della Badia greca di Grottaferrata</i>
DCEA	<i>Deuxième Conférence des Études Albanologiques à l'occasion du 5e centenaire de la mort de Georges Kastriote-Skanderbeg</i>
EEBΣ	<i>Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν</i>
HX	<i>Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ</i>
SA	<i>Studia Albanica</i>
SAM	<i>Studia Albanica Monacensia</i>
SF	<i>Studime Filologjike</i>
SH	<i>Studime Historike</i>
SSk	<i>Simpoziumi për Skënderbeun</i>
VCISA	<i>V Convegno Internazionale di Studi Albanesi</i>
ἐφ.	<i>ἐφημερὶς</i>

* Σημειοῦνται μόνον περιοδικὰ μὲ ἐκτενῆ τίτλον ἢ ὅσα μνημονεύονται συχνάκις.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τὴν 17ην Ἰανουαρίου 1968 συνεπληρώθησαν πεντακόσια ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Γεωργίου Καστριώτου, ὁ ὁποῖος εἶναι γνωστὸς καὶ ὑπὸ τὴν τουρκικὴν προσωνυμίαν *Σκεντέρμπεης*¹. Ἡ Ἀλβανία ἐτίμησε τοῦτον

1. Ὁ Μ. Παπαϊωάννου ὑποστηρίζει ὅτι «Γεώργιος Καστριώτης εἶναι τὸ ὄνομα ποῦ ἔδωσε ὁ ἑλληνικὸς μεγαλοϊδεατισμὸς τοῦ 19 αἰ. στὸν ἀλβανικῆς καταγωγῆς Σκεντέρμπεη . . .», εἰς Χ. Περραιβοῦ, *Ἱστορία Πάργας καὶ Σουλίου*, Ἀθήνα 1956, σ. 59. Παρὰ ταῦτα τὸ *Καστριώτης* ἀποτελεῖ ἐπώνυμον τοῦ Σκεντέρμπεη, μὲ τὸ ὁποῖον τὸν ἀναφέρει καὶ ὁ σύγχρονος περίπου αὐτοῦ καὶ πρῶτος βιογράφος του ἱερεὺς ἐκ Σκόδρας τῆς Β. Ἀλβανίας Marinus Barletius. Ἐκτὸς τούτου εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Σκεντέρμπεη ὅτι οὗτος ὑπεγράφετο καὶ ὡς Georgius Castrioctus ἢ Castrioto (βλ. π.χ. τὰς ἐπιστολάς του πρὸς τὸν πρίγκιπα τοῦ Τάραντος Ἰω. Ντὲ Ὀρσίνι ἢ πρὸς τὸν Φερδινάνδον Α', βασιλέα τῆς Νεαπόλεως, τῆς 31 Ὀκτ. 1460, τὰς ὁποίας ἐδημοσίευσεν ὁ G. M. Monti, «La spedizione in Puglia di G. Castriota. . .», *Japigia*, anno X [1939], τεύχ. 3, σ. 304-305. Πρβλ. καὶ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Σκεντέρμπεη τῆς 8 Αὐγ. 1451 πρὸς τὴν διοίκησιν τῆς Σιένης: P. Bouletti, «Lettera di G. Castriota Scanderbegh alla Signoria di Siena», *Bollettino Senese di Storia Patria*, Nuova Serie, anno XI (1940), τεύχ. 3, σ. 157-159. Βλ. ἐπίσης F. Pall, «I rapporti italo-albanesi . . .» ASPN, Terza Serie, 4 (1965), (Napoli 1966), σ. 161.

Δέον ἐπίσης νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ προσωνυμία *Σκεντέρμπεης* (Iskender-bey, Ἀλέξανδρος-μπέης) ἐδόθη τιμητικῶς ὑπὸ τῶν Τούρκων ὄχι μόνον εἰς τὸν Γ. Καστριώτην ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Μάξιμον Ἰρνογεβιέ, ἐξάδελφον τοῦ Γ. Καστριώτου, υἱὸν τοῦ πρίγκιπος τοῦ Μαυροβούνιου Γεωργίου. Ὁ Μάξιμος Ἰρνογεβιέ, ὁ ὁποῖος ἀσπασθεὶς τὸν μωαμεθανισμόν, ἐξουσίαζεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1514 τὸ Μαυροβούνιον, ἔλαβεν ὑπὸ τῶν Τούρκων τὴν προσωνυμίαν *Σκεντέρμπεης* λόγῳ τῶν ἐξαιρετικῶν στρατιωτικῶν του προσόντων. Πλείονα περὶ τοῦ θέματος τούτου βλ. εἰς P. Coquelle, «Études critiques. Les deux Skanderbeg, solution d'une question historique», *Revue des Études Historiques*, Nouvelle Série, 3 (1896), σ. 137-169, ἐνθα καὶ ἀναδημοσιεύονται εἰς γαλλικὴν μετάφρασιν ἐπιστολαὶ τοῦ Μαξίμου Ἰρνογεβιέ γραφεῖσαι τὸ ἔτος 1523 πρὸς τὸν Δόγην τῆς Ἑνετίας. Βλ. ἐπίσης F. Babinger, *Das Ende der Arianiten*, München 1960, σ. 13.

ὡς ἐθνικὸν τῆς ἥρωα δι' ἐορταστικῶν ἐκδηλώσεων καὶ δι' ἀφιερώσεως εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν δρᾶσιν αὐτοῦ τῶν ἐργασιῶν καὶ ἀνακοινώσεων τοῦ Δευτέρου Ἀλβανολογικοῦ Συνεδρίου τῶν Τιράνων². Ἐξ ἄλλου οἱ Ἀλβανοὶ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἀμερικῆς, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν ἰταλικῶν Πανεπιστημίων Ρώμης, Νεαπόλεως καὶ Παλέρμου, ὠργάνωσαν πρὸς τιμὴν τοῦ ἥρωος προσκύνημα εἰς τὴν Ρώμην³, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὁποίου ὠμίλησε καὶ ὁ Πάπας Παῦλος Σ' ⁴. Εἰς τὸ Παλέρμον τέλος,

2. Γενικὴ ἐπισκόπησις τῶν ἀνακοινώσεων τοῦ Συνεδρίου τούτου ἐδημοσιεύθη ὑπὸ D. Strašimir, «Vtorata albanologičeska Konferencija v Tirana», *Istoričeski Pregled*, 24 (1968), τεύχ. 3, σ. 135-137. Τὸ ἄρθρον τοῦτο μετεφράσθη εἰς τὴν ἐλληνικὴν ὑπὸ I. Λαμφίδου, *Δελτίον Σλαβικῆς Βιβλιογραφίας* 1969, τεύχ. 21, σ. 38-43. Σύντομος περίληψις ἐκάστης ἀνακοινώσεως τοῦ Συνεδρίου ἐδημοσιεύθη γαλλιστὶ ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον «La deuxième conférence d'études albanologiques (12-18 janvier 1968)», SA 1968, τεύχ. 1, σ. 19-71. Εἰς τὸ αὐτὸ τεύχος (σ. 73-248), ἐδημοσιεύθησαν τινὲς μόνον ἐκ τῶν ἀνακοινώσεων γαλλιστὶ, ἐνῶ τὸ σύνολον αὐτῶν ἐτυπώθη ἄλβανιστὶ εἰς τρεῖς τόμους ὑπὸ τὸν τίτλον: *Konferenca e dytë e Studimeve Albanologjike*, τ. 1-2, Tirana 1969, τ. 3, Tirana 1970, νῦν δὲ καὶ γαλλιστὶ ὑπὸ τὸν τίτλον *Deuxième Conférence des Études Albanologiques*, τ. 1, Tirana 1969, τ. 2-3, Tirana 1970.

3. Περὶ τῶν ἐορταστικῶν τούτων ἐκδηλώσεων τῶν Ἀλβανῶν πρὸς τιμὴν τοῦ ἥρωος εἰς Ρώμην βλ. Hilushi, «Gjurmat e kremtimeve kastrjotjane», *Shëjzat* 1968, τεύχ. 4-6, σ. 135-139. K. Gurakuqi, «Pesëqindvjetori i Skandërbeut në Romë», αὐτόθι, σ. 140-148· ἐπίσης (a cura di Besa-Roma), «Cronaca dei festeggiamenti in Roma», αὐτόθι, σ. 150-155. Βλ. ἐπίσης *Annuario* τοῦ *Centro Internazionale di Studi Albanesi presso l'Università di Palermo*, Anno Accademico 1967-68, Palermo 1968, σ. 24-56.

4. Εἰς τὸν πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς λόγον του τῆς 25 Ἀπριλίου 1968 ὁ Πάπας Παῦλος Σ' ὠμίλησε κυρίως διὰ τὴν διασπορὰν τῶν Ἀλβανῶν, τῶν ὁποίων ἐτόνισε τρεῖς ἀρετάς, τὴν «Besa» (=πίστιν), τὴν «Ndera» (=τιμὴν) καὶ τὴν «Burrnija» (=ἀνδρουπρέπειαν), βλ. τὸ κείμενον τοῦ λόγου του εἰς *Shëjzat* 1968, τεύχ. 4-6, σ. 153. Ἐκ τῆς Γραμματείας ἐξ ἄλλου τοῦ Βατικανοῦ ἐδημοσιεύθη τὴν 17 Ἰανουαρίου 1968 ἐπιστολὴ τοῦ Ποντίφηκος, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς συμπληρώσεως πεντακοσίων ἐτῶν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σκεντέρμπεη, εἰς τὴν ὁποίαν ἐτονίσθησαν ἰδιαιτέρως οἱ φιλικοὶ δεσμοὶ καὶ σχέσεις τοῦ Γ. Καστριώτου μετὰ τῶν Παπῶν τῆς Ρώμης, ἰδίᾳ δὲ μετὰ τοῦ Καλλίστου Γ'. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τοῦ Πάπα ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τὸν τίτλον «Da Giorgio Castriota un esempio di fermezza» καὶ εἰς τὴν ἐφημερίδα τοῦ Palermo *Giornale di Sicilia* τῆς 17 Ἰανουαρίου 1968, μετεφράσθη δὲ εἰς τὴν ἄλβανικὴν, τυπωθεῖσα ὑπὸ τὸν τίτλον «Letra e Papës Paolo VI», εἰς *Shëjzat* 1968, τεύχ. 1-3, σ. 9-12. Φιλολογικὰ Συμπόσια πρὸς τιμὴν τοῦ Σκεντέρμπεη ὠργανώθησαν εἰς Μπάρι τῆς Ἰταλίας ἀπὸ 21-22 Ὀκτωβρίου 1967, μετὰ τὴν ἐνδιαφέρουσαν ἀνακοίνωσιν περὶ τῆς εἰκονογραφίας διὰ τὸν Σκεντέρμπεη τοῦ O. Mazzucato (βλ. V. Fiore, «Symposium di studi su Scanderbeg», *Zgjimi* 1967, τεύχ. 2, σ. 29-34), καὶ εἰς Πρίστιναν τῆς Γιουγκοσλαβίας ἀπὸ 9-11 Μαΐου 1968. Περὶ τούτου σχετικῶς βλ. T. M. «Symposium-i i Prishtinës kushtue Skanderbegut», *Shëjzat* 1968, τεύχ. 4-6, σ. 156-159. Αἱ ἀνακοινώσεις τοῦ Συνεδρίου τούτου τῆς Πρίστινας

ώργανώθη διεθνές συνέδριον άλβανολογίας⁵, κατὰ τὸ ὁποῖον κατεβλήθη προσπάθεια νὰ ἐκτιμηθῇ ἐπακριβῶς ἡ φυσιογνωμία τοῦ ἀνδρός, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ θρῦλος καὶ αἱ ἀνεύθουνοι βιογραφίαι τοῦ μεσαίωνος εἶχον προσδώσει διαστάσεις ἥρωος μυθολογικοῦ.

Ὁ ἐξαίρετος οὗτος ἡγεμὼν, ὁ ὁποῖος κατώρθωσεν ἐπὶ μίαν σχεδὸν εἰκοσιπενταετίαν (1443-1468) νὰ ἀναχαιτίσῃ δύο Τούρκους σουλτάνους, τὸν Μουράτ Β' καὶ τὸν Μεχμέτ Β', χωρὶς νὰ γνωρίσῃ τὴν ἡτταν, ἀπέθανεν ἀφανῶς τὸ 1468 ἐξ ἐλώδους πυρετοῦ, εἰς τὴν πόλιν τῆς Β. Ἀλβανίας Lezhë (Λισσός, Lissus, Alessio), μακρὰν τοῦ πεδίου τῆς μάχης ὅπου ἐδοξάσθη καὶ καθ' ὃν χρόνον ὁ ἐχθρὸς ἠπεῖλει τὸ κυριώτερον ὄρμητήριόν του, τὴν Κρόϊαν. Ὅμως παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ σημασία τοῦ ἀγῶνος τοῦ Σκεντέρμπεη κατὰ τῶν Τούρκων ὑπῆρξε μεγάλη διὰ τὴν διαφύλαξιν τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ τῶν λαῶν τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης, ἡ ἐπίσημος ἱστορικὴ ἐπιστήμη πολὺ ἀργὰ ἠσχολήθη μὲ τὴν στρατιωτικὴν πλευρὰν τῆς φυσιογνωμίας του^{5α}. Εἶναι βεβαίως γνωστὸν ὅτι ὁ ἐκ Σκόδρας τῆς Ἀλβανίας οὐμανιστῆς Marinus Barletius ἔγραψε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΣ' αἰῶνος εἰδικὴν μονογραφίαν περὶ τοῦ Γ. Καστριώτου⁶. Ἐκτοτε ἐγράφησαν τόσον πολλαὶ βιογραφίαι περὶ τοῦ ἀν-

ἐδημοσιεύθησαν εἰς ἓνα τόμον ὑπὸ τὸν τίτλον *Simpoziumi për Skënderbeun, Prishtinë* 1969. Ἐνδιαφέροντα πορίσματα ἐπὶ τῶν ἀνακοινώσεων τῶν Συνεδρίων τῶν Τιράνων καὶ Πρίστινας βλ. εἰς R. Schwanke, «Ergebnisse der Kongresse in Tirana und Prishtina», VCISA, σ. 283-303.

5. Τὸ Συνέδριον τοῦτο ὁργανωθὲν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἀλβανικῆς Γλώσσης καὶ Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Palermo πατρὸς G. Valentini, ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ πρό τινος ἐκλιπόντος R. Petrotta, διήρκεσεν ἀπὸ 28-30 Νοεμβρίου 1968. Πλείονας λεπτομερείας ἐπ' αὐτοῦ βλ. εἰς Hilushi, «Tue ndjekë zhvillimet e kuvendit të Palermës», *Shëjzat* 1969, τεύχ. 1-3, σ. 3-10. K. Gurakuqi, «Kongresi i pestë i studimeve shqiptare dhe pesëqindvjetori i Skandërbeut në Palermë», αὐτόθι, σ. 15-21. Τὰ κείμενα τῶν ἀνακοινώσεων ἐκυκλοφορήθησαν τὸ ἔτος 1969 εἰς ἓνα τόμον ὑπὸ τὸν τίτλον *V Convegno Internazionale di Studi Albanesi, Atti*, [Centro Internazionale di Studi Albanesi presso l'Università di Palermo], Palermo 1969.

5α. H. Kissling, «Scanderbeg, stratega e politico», *Shëjzat* 1971, τεύχ. 1-3, σ. 31-39.

6. (Ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου): *Historia de vita et gestis Scanderbegi Epirotarum principis*. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἐσωφύλλου: *Marini Barletii Scodrensis, De vita et rebus gestis Scanderbegi praeclarissimi Epirotarum principis*, Ad Don Ferandum Castriotum eius nepotem. Ἐν τέλει: *Impressum Romae per B. V.* (=Bernardinus Venetus de Vitalibus) (1508;). Πρβλ. καὶ τὸν τίτλον τοῦ ἔργου εἰς τὴν ἐν Στρασβούργῳ ἐπίσης λατινιστὴ ἔκδοσιν: *De vita moribus ac rebus praecipue adversus turcas, gestis Georgii Castrioti, clarissimi Epirotarum principis, qui propter celeberrima facinora, Scanderbegus, hoc est Alexander Magnus, cognominatus fuit, libri tredecim, per Marinum Barletium Scodrensem conscripti, ac*

δρός, ὥστε ὁ G. Pérovitch νὰ καταρτίσῃ εἰς εἰδικὴν μονογραφίαν τὴν βιβλιογραφίαν αὐτῶν⁷. Ἄλλ' ἀπλῆ ἀνάγνωσις τῶν ἔργων τούτων ἀρκεῖ διὰ νὰ ἀντιληφθῆ κανεὶς ὅτι ἔχομεν μίαν συστηματικὴν ἀντιγραφὴν⁸ τῆς μονογραφίας τοῦ Barletius, ὁ ὁποῖος ἐπεδίωξε νὰ ἐξιδανικεύσῃ τὸν ἥρωά του καὶ ἐξισώσῃ τοῦτον πρὸς τὰ πρότυπα τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος⁹.

Μόλις κατὰ τὸ ἔτος 1894 ὁ J. Pisko¹⁰, ἀλλ' ἰδίᾳ τὸ 1940 ὁ G.

nunc primum in Germania castigatissime aediti, Argentorati apud Cratonem Mylium, mense octobri, anno 1537.

7. G. Pérovitch, *Scanderbeg (Georges Castriota), essai de bibliographie raisonnée, ouvrages sur Scanderbeg écrits en langues française, anglaise, allemande, latine, italienne, espagnole, portugaise, suédoise et grecque et publiés depuis l'invention de l'imprimerie jusqu'à nos jours*, Paris 1881. βλ. καὶ τὴν φωτοτυπικὴν ἐπανεκδόσιν τοῦ ἔργου τούτου μετ' εἰσαγωγῆς τοῦ F. Babinger δημοσιευθέντος εἰς τὴν σειρὰν *Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des nahen Orients*, III Band, München 1967.

Νεωτέρας βιβλιογραφικὰς μονογραφίας περὶ τοῦ Σκεντέρμπεη σημειοῦμεν τὰς ἐξῆς: I. Bejtja, «Skënderbeu në shtypin e pas çlirimit», *Arsimi popullor, rivistë pedagogjoke*, τεύχ. 6, Nëntor-Dhjetor, Tiranë 1967, σ. 141-164. (Ἡ εἰδησις ἐκ V. Malaj, VCISA, σ. 26, σημ. 16). Q. Haxhihasani, «Të dhëna bibliografike rreth traditës popullore për Skënderbenë», *SF* 1967, τεύχ. 4, σ. 165-184. C. Göllner, «Veprat luftarake të Skënderbeut në botimet nga gjysma e dytë e shekullit XVI», *SH* 1967, τεύχ. 4, σ. 75-80. Τοῦ αὐτοῦ, «Supplimentum [sic] ad bibliographiam albanicam», *SA* 1967, τεύχ. 1, σ. 177-179, ἐνθα ἐλάχιστα τὰ μὴ ὑπὸ τοῦ Pérovitch δηλωθέντα ἔργα. Βλ. ἐπίσης J. Kastrati, «Botime për Skënderbeun në shek. XV-XVI», *Buletin Shkencor* 6 (1967), σ. 71-88.

8. P. Pisani, «La légende de Scanderbeg», *Compte rendu du Congrès scientifique international des Catholiques tenu à Paris du 1er au 6 Avril 1891*, Paris 1891, σ. 9 (τοῦ ἀνατύπου). P. Coquelle, «Études critiques», ἐνθ' ἀν., σ. 137, σημ. 1.

9. J. Fallmerayer, *Das albanesische Element in Griechenland* [Abhandlungen der Königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Hist. Cl. III, Bd. VIII, Abth. II], München 1857, σ. 427. C. Marinesco, «Alphonse V, roi d'Aragon et de Naples et l'Albanie de Scanderbeg», *Mélanges de l'École Roumaine en France*, 1 (1923), σ. 7. A. Gegaj, *L'Albanie et l'invasion turque au XVe siècle*, Louvain-Paris 1937, σ. VI. Βλ. κυρίως τὴν ἐξάιρετον μονογραφίαν τοῦ F. Pall, «Marino Barlezio uno storico umanista», *Mélanges d'Histoire Générale*, 2 (1938), σ. 135-315, ἐνθα ἀποκαλύπτονται ὡς πηγαὶ τῆς μονογραφίας τοῦ Barletius ὁ Κικέρων, ὁ Σαλλούστιος, ἰδίᾳ δὲ ὁ ἱστορικὸς Τίτος Λίβιος.

10. J. Pisko, *Scanderbeg. Historische Studie*, Wien 1894. Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ εἰς Ἰωάννινα διατελέσαντος προξένου τῆς Αὐстроουγγαρίας Pisko ἀποτελεῖ μίαν πρώτην προσπάθειαν συγγραφῆς μονογραφίας περὶ τοῦ Σκεντέρμπεη μετ' ἐκδόσεως ταυτοχρόνως ἐγγράφων. Τὰ περισσότερα ὁμοῦ τῶν ἐγγράφων τούτων τὰ ὁποῖα ἐξέδωκεν ὁ Pisko, ἦσαν ἤδη γνωστά. Ἐκτὸς τούτου ἐχρησιμοποίησεν ὡς αὐθεντικὴν πηγὴν τὸ γνωστὸν πλέον σήμερον ὡς κείμενον *Antibarensis*, ἔργον θεω-

Monti¹¹ καὶ ὁ A. Cutolo^{11α} θὰ ἀντλήσουν ὕλικὸν ἐκ τῶν ἀρχείων τῆς Ἰταλίας, προκειμένου νὰ συγγράψουν τὰς μονογραφίας των περὶ τοῦ Σκεντέρμπεη. Ὀλίγον ἀργότερον, τὸ 1942, ὁ Σέρβος J. Radonić θὰ παρουσιάσῃ εἰς τὸ λαμπρὸν περὶ τοῦ Σκεντέρμπεη ἔργον του¹² πλεῖστα ὅσα ἔγγραφα ἀφορῶντα εἰς ἐκεῖνον, καθὼς καὶ εἰδήσεις ἱστορικῶν τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, Βυζαντινῶν¹³, Τούρκων καὶ Εὐρωπαίων. Ἄλλ' οὐδεὶς μέχρι σήμερον συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ Σκεντέρμπεη κατὰ τρόπον ἀνταποκρινόμενον εἰς τὰς συγχρόνους ἐπιστημονικὰς ἀξιώσεις στηριζόμενος εἰς τὸ ἀρχεὶακὸν τοῦτο ὕλικὸν καὶ ἐπωφελοῦμενος ἀπὸ τὰς λαμπρὰς ἐργασίας, αἱ ὁποῖαι ἐν τῷ μεταξὺ ἐγράφησαν ὑπὸ τῶν Ρουμάνων ἱστορικῶν C. Marinesco¹⁴ καὶ F. Pall¹⁵. Ὁ μέλλον νὰ συγγράψῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ

ρούμενον πλαστὸν καὶ ἀποδιδόμενον εἰς τὸν G. Biemmi. Περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀξίας τοῦ ἔργου τοῦ Pisko βλ. R. Schwanke, «Die historische Studie von Pisko über Skanderbeg Wendepunkt in der Skanderbeghistoriographie?», SSk, σ. 443-453.

11. G. Monti, «La spedizione in Puglia di G. Castriota Scanderbeg», *Japigia*, anno X [1939], τεύχ. 3, σ. 275-301. Εἰς τὴν ἀνωτέρω μελέτην ὁ Monti ἐξετάζει κυρίως τὸ θέμα τῆς συμμετοχῆς τοῦ Σκεντέρμπεη εἰς τὸν πόλεμον τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Φερδινάνδου Α' κατὰ τῶν Ἀνδεγαβῶν, δημοσιεύει δὲ σχετικὰ ἔγγραφα ἐν τέλει τῆς ἐργασίας του. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου βλ. καὶ G. Summonte, *Dell' historia della città e regno di Napoli*, τ. 3, Napoli 1640, βιβλ. Ε', κεφ. β'.

Πρὸ τοῦ Monti, ἐκτὸς τοῦ Pisko, εἶχον δημοσιεύσει σποραδικῶς ἔγγραφα ἀφορῶντα εἰς τὸν Σκεντέρμπεη οἱ: I. Nagy-A. Nyári, *Monumenta Hungariae Historica*, τ. 1, Budapest 1875, σ. 117, 230-233, τ. 2, Budapest 1877, σ. 59. V. Macuscev, *Monumenta Historica Slavorum Meridionalium*, τ. 2, Belgradi 1882, σ. 117-124, 148, 156, 196 κ.ά. S. Ljubić, *Listine . . .*, τ. 22, Zagabriae 1891, σ. 16-18, 27, 44, 51, 81-82, 121, 133-135, 144 κ.ά. F. Cerone, «La politica orientale di Alfonso di Aragona», ASPN 1902, σ. 582-585 καὶ 1903, σ. 172-181.

11α. A. Cutolo, *Scanderbeg*, Milano 1940. Εἰς τὴν μονογραφίαν αὐτὴν περὶ τοῦ Σκεντέρμπεη ὁ Cutolo, ὡς λέγει, ἐχρησιμοποίησεν ἀνέκδοτα ἔγγραφα ἐκ τῶν ἀρχείων τοῦ Μιλάνου καὶ τῆς Βενετίας, τινὰ τῶν ὁποίων ἐδημοσίευσεν ἀποσπασματικῶς. Αὐστηρὰν κριτικὴν διὰ τὸ ἔργον τοῦτο ἔγραψεν ὁ F. Pall, «Die Geschichte Skanderbegs im Lichte der neueren Forschung», *Leipziger Vierteljahrschrift für Südosteuropa* 6 (1942), σ. 85-98.

12. J. Radonić, *Djuradj Kastriot Skenderbeg i Albanija u XV veku*, Beograd 1940.

13. Διὰ τὰς εἰδήσεις τῶν ἱστορικῶν Χαλκοκονδύλου, Κριτοβούλου καὶ Σφραντζῆ βλ. σ. 219-227.

14. C. Marinesco, «Alphonse V . . .», *Mélanges de l'École Roumaine en France* 1 (1923), σ. 1-135 (ἀπὸ σ. 1-6 παρατίθεται βιβλιογραφία). Ἡ ἐργασία αὕτη τοῦ Marinesco βασίζεται ἐπὶ ἀνεκδότων ἐγγράφων τοῦ «Archivo de la Corona de Aragón» τῆς Βαρκελώνης.

15. F. Pall, «Les relations entre la Hongrie et Scanderbeg», *Revue His-*

ήρωος πρέπει να λάβη υπό όψιν του και το άγνωστον αρχειακόν ύλικόν,

torique de Sud-Est Européen 10 (1933), τεύχ. 4-6, σ. 119-141. «Une nouvelle histoire de Scanderbeg», αὐτόθι 14 (1937), τεύχ. 10-12, σ. 293-306. «Marino Barlezio uno storico umanista», *Mélanges d'Histoire Générale*, 2 (1938), σ. 135-315. «Die Geschichte Scanderbegs . . .», ἐνθ' ἄν. «I rapporti italo-albanesi intorno alla metà del secolo XV», ASPN 4 (1965), σ. 123-226. «Scanderbeg et Janco de Hunedoara», SA 1968, τεύχ. 1, σ. 103-117. «Renseignements inédits sur la participation albanaise à la guerre de Naples (1459-1463)», *Actes du Ier Congrès International d'Études Balkaniques et Sud-Est Européennes*, τ. 3, Sofia 1969, σ. 469-475.

Παρατηροῦμεν ἐνταῦθα ὅτι ὁ Pall, ὅστις εἶχεν ὑποστηρίξει εἰς τὴν ἀνωτέρω μελέτην του «Marino Barlezio uno storico umanista», σ. 232 καὶ 239, ὅτι ἡ βιογραφία τοῦ Σκεντέρμπεη ἡ γνωστὴ ὑπὸ τὸν τίτλον *Gli illustri e gloriosi gesti* (πρώτη ἐκδ. 1584), δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἐγράφη ὑπὸ τοῦ D. Franco, δι' ὃ καὶ ἀπεκάλεσεν αὐτὸν *Pseudo-Franco*, ἤλλαξε τελευταίως γνώμην ὑποστηρίζων ὅτι τόσον τὸ ἀνωτέρω ἔργον ὅσον καὶ ἡ βιογραφία τοῦ ἥρωος ἡ γνωστὴ ὑπὸ τὸν τίτλον *Commentario*, ἐγράφησαν ἀνευ ἀμφιβολίας ὑπὸ τοῦ D. Franco. Βλ. F. Pall, «I rapporti italo-albanesi . . .», ἐνθ' ἄν., σ. 145, σημ. 96. Τὴν γνώμην του ταύτην ὁ Pall ὑπεστήριξε καὶ κατὰ τὸ Β' Διεθνὲς Συνέδριον Σπουδῶν τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης τῶν Ἀθηνῶν (1970) μὲ σχετικὴν ἀνακοίνωσιν ἔχουσαν τίτλον «Di puono sulle biografie scanderbeghiane del sec. XVI», τυπωθεῖσαν ἤδη εἰς *Revue des Études Sud-Est Européennes* 9 (1971), σ. 91-106.

Ἐπὶ τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν Σκεντέρμπεη ἐνδιαφέρον ἄρθρον ἐγραψεν ὁ W. Steltner, ὁ ὁποῖος ὁμως δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθη νὰ χρησιμοποίησιν τὴν συλλογὴν ἐγγράφων τοῦ Radonić: W. Steltner, «Zur Geschichte des albanischen Nationalhelden G. Kastriot gennant Skanderbeg», *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, 4 (1956), Heft 5, σ. 1033-1044.

Ἐκ τῶν ἡμετέρων ἠσχολήθη ὁ Γ. Σούλης εἰς ἄρθρον του ὑπὸ τὸν τίτλον, «Αἱ νεώτεροι ἐρευναι περὶ Γ. Καστριώτου Σκεντέρμπεη», ΕΕΒΣ 28 (1958), σ. 446-457. Εἰς τὸ ἐν λόγω ἄρθρον κρίνονται κυρίως τρία ἔργα: τὸ ὡς ἄνω ἀναφερθὲν ἔργον τοῦ J. Radonić, *Djuradj Kastriot Skanderbeg i Albanija u XV veku*, Beograd 1940, ἡ ἱστορία τοῦ F. Noli, *George Castrioti Scanderbeg*, New York [1947], καὶ τὸ ἔργον τῶν N. Rozov - N. Čistjacova, *Povest' o Skanderbege*, Moskva-Leningrad 1957.

Παρατηροῦμεν ὅτι, σήμερον πλέον, δὲν εἶναι βεβαίως ἀποδεκτὰ ὅσα περὶ τοῦ *Pseudo-Franco* λέγει ὁ Σούλης (ἐνθ' ἄν., σ. 452), βασισθεὶς εἰς τὰς μελέτας τοῦ Pall, ἀφοῦ τελευταίως οὗτος, κατόπιν τῆς μελέτης τοῦ σπανιωτάτου ἔργου *Epistola Pauli Angeli ad Saracenos cum libello contra Alcoranum* (1535;), ἤλλαξε γνώμην, ὑποστηρίζων, ὡς εἶπομεν, ὅτι συγγραφεὺς τόσον τοῦ *Gli illustri e gloriosi gesti*, ὅσον καὶ τοῦ *Commentario* εἶναι ἀναμφισβητήτως ὁ D. Franco. Σημειοῦμεν ὁμως ὅτι ἡ γνώμη τοῦ Σούλη, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποκλείσωμεν πᾶσαν ἱστορικὴν ἀξίαν ἐκ τοῦ κειμένου τῆς βιογραφίας τοῦ Σκεντέρμπεη ὑπὸ τοῦ ἀνωνύμου *Antibarensis*, ἐκδοθείσης ὡς γνωστόν, ὑπὸ τοῦ Giammaria Biemmi ἐν Brescia τὸ ἔτος 1742, ἐνισχύεται σήμερον ἐκ τῶν ἐρευνῶν τοῦ D. Radëshi, ὅστις εὕρισκει μίαν τοπωνυμικὴν καὶ τοπογραφικὴν συγκυρίαν μεταξὺ τοῦ κειμένου τοῦ *Antibarensis* καὶ τοῦ χώρου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὄντως ἔδρα-

τὸ ὁποῖον ἔφερεν εἰς φῶς ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα προσφάτως¹⁶.

σε καὶ ἠγωνίσθη ὁ Σκεντέρμπεης. (Βλ. *Shéjzat* 1968, τεύχ. 1-3, σ. 13). Βλ. καὶ τὰς ἀντιθέτους ἀπόψεις τοῦ F. Babinger καὶ τοῦ K. Ohly ὑποστηριζόντων ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ *Antibarensis* κατ' οὐσίαν εἶναι πλαστὸν ἔργον τοῦ Biemmi: F. Babinger, «Ein erdichtetes Werk über Skanderbeg», *Forschungen und Fortschritte* 2 (1934), σ. 141. Τοῦ αὐτοῦ «Die Gründung von Elbassan» εἰς τὸ τοῦ ἰδίου *Rumelische Streifen*, Berlin 1938, σ. 53-62. K. Ohly, «Eine gefälschte Ratdoltinkunabel», *Gutenberg Jahrbuch* 1933, σ. 53-61.

16. Ἐκ τοῦ προσφάτως δημοσιευθέντος ἀρχεδιακριτοῦ ὑλικοῦ τοῦ σχετικοῦ πρὸς τὸν Σκεντέρμπεην σημειοῦμεν τὰς ἐπιστολάς τοῦ Πάπα Καλλίστου Γ'. Αὗται ἀπευθύνονται εἴτε πρὸς αὐτὸν τὸν Γ. Καστριώτην εἴτε πρὸς ἄλλα πρόσωπα καὶ διαλαμβάνουν σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ περὶ τοῦ ἥρωος: M. Sciambra-G. Valentini-I. Parrino, *Il «Liber Brevium» di Callisto III*, Palermo 1968, ἀριθμ. 235, 298, 301-306, 325, 360-363, 384, 432.

Ἐγγράφα τοῦ Πάπα Καλλίστου Γ' ἀναφερόμενα εἰς τὸν Σκεντέρμπεην ἐδημοσίευσε καὶ ὁ Gill, τινὰ ὅμως ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἤδη γνωστὰ ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ Radonić: J. Gill, «Pope Callistus III and Scanderbeg the Albanian», *Orientalia Christiana Periodica* 33 (1967), τεύχ. 2, σ. 546-562· πρβλ. I. Dujčev, «G. Castriota Scanderbeg nella letteratura slava contemporanea», *VCISA*, σ. 249, σημ. 2. M. Sciambra-G. Valentini-I. Parrino, «L'Albania e Scanderbeg nel piano generale di crociata di Callisto III (1455-1458)», *BBGG* 21 (1967), τεύχ. 1, σ. 83-121, ἐνθα εἰς τὰς σημειώσεις καὶ ἀποσπάσματα τινὰ ἐγγράφων. Ἐγγράφα ἐπίσης ἐδημοσίευσεν ὁ I. Parrino, «Nuovi contributi alla conoscenza di Scanderbeg nel quadro della crociata», *BBGG* 23 (1969), σ. 76-143. Τοῦ αὐτοῦ, *Acta Albaniae Vaticana*, Città del Vaticano 1971. Βλ. ἐπίσης τὴν συλλογὴν ἐγγράφων ἀναφερομένων εἰς τὴν Ἀλβανίαν (ΙΔ', ΙΕ' αἰ.), τὰ ὁποῖα δὲν ὁμιλοῦν συνήθως περὶ τοῦ Σκεντέρμπεη, βοηθοῦν ὅμως εἰς τὴν κατανόησιν τῶν πραγμάτων πῆς Ἀλβανίας κατὰ τὴν ὡς ἄνω περίοδον. J. Valentini, *Acta Albaniae Veneta Seculorum XIV et XV*, τ. 1-20, Palermo-Milano-Roma 1967-1974. Τοῦ αὐτοῦ, *Lo statuto personale in Albania all'epoca di Skanderbeg*, Roma 1967.

Ἐνδιαφέρουσα ἐπίσης ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Σκεντέρμπεη, ἡ γραφεῖσα εἰς τὴν Κρόιαν τὴν 8 Αὐγούστου 1451 καὶ ἀποσταλεῖσα εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Σιένης: «Nji letër e Gjergj Kastriotit dergue gytetit të Siena-s», *Hylli i Dritës*, Shkodër 1941, σ. 224-225, ὡς καὶ τὸ ἔγγραφον τὸ σχετικὸν μὲ τὴν κυρίως ἔδραν τῶν Καστριωτῶν: M. Janina, «Një dokument i ri mbi Skënderbeun», ἐφ. *Bashkimi* (Tirana), τῆς 5 Μαρτίου 1967, Ν° 55· πρβλ. καὶ πρόλογον τοῦ F. Babinger εἰς τὴν ἐπανέκδοσιν τοῦ βιβλιογραφικοῦ ἔργου διὰ τὸν Σκεντέρμπεην τοῦ G. Pétrovitch, ἐνθ' ἄν., σ. XI. I. Zamputi, *Dokumenta të shekullit XV për historinë e Shqipërisë*, τ. 4 (1479-1506), pjesa 1 (1479-1499), Tiranë 1967 (Δὲν εἶδον τοὺς προγενεστέρους τρεῖς τόμους, οὔτε γνωρίζω, ἐὰν ἐκυκλοφορήθησαν ποτέ. Βλ. καὶ SA 1968, τεύχ. 2, σ. 176). H. Kaleshi, «Luftat shqiptare-turke në shekullin XIV-XV simbas tri kronikave turke», *Përparimi* 1968, τεύχ. 2, σ. 267-303. A. Buda-K. Biçoku, «Disa dokumenta rreth marrëdhënieve të Skënderbeut me Venedikun në vitet 1447-1449», SH 1967, τεύχ. 3, σ. 201-216. Βλ. καὶ τὰ ὑπὸ τὸν τίτλον *Skënderbeu nëpër dokumente* πέντε ἔγγραφα, τὰ δημοσιευθέντα εἰς ἄλβα-

Ἡ ἔλλειψις αὕτη κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας ἐνὸς σοβαροῦ ἱστορικοῦ ἔργου, τοποθετοῦντος τὸν ἥρωα ἐντὸς τῶν φυσικῶν του ὁρίων, ἔδωκε τὴν δυνατότητα εἰς τὴν βιογραφίαν τοῦ Barletius νὰ γνωρίσῃ τεραστίαν διάδοσιν. Ἐξ ἄλλου τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔργου τούτου περιέκλειεν ἀρκετὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια ἠδύναντο εὐκόλως νὰ ἐπηρεάσουν καὶ πολλοὺς ἐκ τῶν δοκίμων ποιητῶν ὀλοκλήρου τῆς Εὐρώπης. Ἡ βιογραφία αὕτη, παρουσιάζουσα συχνάκις τὸν Γ. Καστριώτην νὰ μονομαχῇ πρὸς Σκύθας, Πέρσας κ.ἄ., ἦτο ἀρκούντως πρόσφορος πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν τότε («ἰπποτικόν») πνεῦμα τῆς Δύσεως. Ὁ καταναγκαστικός του πάλιν ἐξισλαμισμὸς καὶ ἡ μετὰ ταῦτα ἐπάνοδος του εἰς τὸν χριστιανισμόν, διὰ τὸν ὅποιον ἐπιμόνως ἠγωνίσθη, ἠλέκτριζον καὶ ἐξῆπτον τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης. Εἶναι ἄλλως τε ἀξιοσημεῖωτον ὅτι τὸ ἔργον τοῦ Barletius καὶ ἡ ἐκ τούτου προκύψασα δόκιμος ποίησις ἐγνώρισαν ἰδιαιτέραν ἀνθησιν κατὰ τὸν ΙΣ' καὶ ΙΖ' αἰῶνα, ὅτε δηλ. ὁ τουρκικὸς κίνδυνος ἦτο ἀκόμη αἰσθητὸς εἰς τὴν Εὐρώπην^{16α}. Προέκυψε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μία πλουσία, δόκιμος ποιητικὴ παραγωγή, ἀφιερωμένη εἰς τὸν Σκεντέρμπεην, γραμμένη δὲ εἰς γλῶσσαν λατινικὴν¹⁷, ἰταλικὴν¹⁸, γερμανι-

νικὴν μετάφρασιν ἐκ τοῦ A.S.M. Carteggio Sforzesco, Albania, Cartella 640 εἰς τὴν ἐφημ. *Flamuri*, (Roma), τῆς 23 Ἀπριλίου 1968, σ. 3.

16α. Ὁ Pall, «Marino Barlezio . . .», ἐνθ' ἄν., σ. 161, ἀποδίδει τὴν μεγάλην διάδοσιν τῆς βιογραφίας τοῦ Barletius καὶ εἰς τὸ ζωηρὸν καὶ ἐλκυστικὸν ὕφος τοῦ ἔργου τούτου.

17. E. Legrand - H. Gûys, *Bibliographie albanaise*, Paris-Athènes 1912, ἀριθμ. 62, 65, 67, 68, 72, 84. G. Pérovitch, *Scanderbeg (Georges Castriota), essai de bibliographie raisonnée . . .*, Paris 1881, σ. 122, 124, 125, 127, 128, 130-132.

18. E. Legrand - H. Gûys, ἐνθ' ἄν., ἀριθμ. 41, 54, 591. G. Pérovitch, ἐνθ' ἄν., σ. 119. Περὶ τοῦ εἰς τὴν ἰταλικὴν ποιήματος τῆς M. Sarrocchi, *La Scanderbeide, poema profano*, Roma 1906, βλ. R. Meoli, «Margherita Sarrocchi-Baldassare Scaramelli», *Shëjzat* 1961, τεῦχ. 3-4, σ. 96-104, καὶ τεῦχ. 5-6, σ. 180-184. Τῆς αὐτῆς, «Margherita Sarrocchi e la sua 'Scanderbeide'», αὐτόθι, 1969, τεῦχ. 1-3, σ. 61-69. Τὸ ποίημα τοῦτο μετεφράσθη εἰς τὴν ἀλβανικὴν (ἐκδ. Naim Frashëri), Tirana 1967· βλ. SA 1968, τεῦχ. 2, σ. 175. Ὁ Pérovitch δὲν σημειώνει τὸ ἐκτενὲς ποίημα τοῦ ἐκ Καλαβρίας ποιητοῦ G. De Rada, *Scanderbeccu i pa-faan*, τ. 2-4 Corigliano Calabro 1873-74, τ. 5, Napoli 1877, τ. 6, Napoli 1884. Περὶ τοῦ ποιήματος τούτου βλ. G. Gradilone, «'Lo Scanderbeg disavventurato' di G. De Rada», *Shëjzat* 1968, τεῦχ. 1-3, σ. 59-70. N. Ressuli, «La figura di Scanderbeg in 'Scanderbeccu i pa-faan'», VCISA σ. 239-246. M. Camaj, «J. De Radas 'Scanderbeccu i pa-faan'», SAM, München 1969, σ. 68-75.

Σημειοῦμεν ὁμῶς ὅτι, ὡς ἀπέδειξεν ἤδη ὁ Ressuli, ἐνθ' ἄν., καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ G. Petrotta, *Popolo, lingua e letteratura albanese*, Palermo 1931, σ. 210,

κὴν¹⁹, σερβοκροατικὴν²⁰, οὐγγρικὴν^{20α} κ.ἄ. Ἐκτὸς τῶν ποιημάτων ἐγράφησαν διὰ τὸν Γεώργιον Καστριώτην τραγωδίαι²¹ τινὲς καὶ κωμω-

ὁ Σκεντέρμπεης δὲν ἀποτελεῖ τὴν κεντρικὴν μορφήν, τὸν πρωταγωνιστὴν τοῦ ἀνωτέρω ἔργου τοῦ De Rada.

19. G. Pérovitch, ἐνθ' ἄν., σ. 146. Βλ. ἐπίσης J. Irmscher, «Die Balkanvölker in der Philhellenenbelletristik», *Zeitschrift der Karl-Marx-Univers. Leipzig, Gesellsch. und Sprachwiss. Reihe 15* (1966), Heft 3, σ. 500-506. Ὁ σ. τῆς μελέτης ταύτης συσχετίζει τὸν γερμανικὸν φιλελληνισμόν μετὰ τὴν συγγραφὴν λογοτεχνικῶν περὶ τοῦ Σκεντέρμπεη ἔργων, γραφέντων εἰς γερμανικὴν γλῶσσαν κατὰ τὴν περίοδον τοῦ 19' αἰῶνος. Βλ. καὶ τὴν πληρεστέραν τῶρα μελέτην τοῦ G. Grimm, «Deutsche Skender-Beg-Monographien in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts», SAM, München 1969, σ. 87-121.

20. A. Schmaus, «Der Skenderbeg-Zyklus bei Andrija Kašić Miošić», *Shëjzat* 1966, τεύχ. 9-12, σ. 320-335. Τοῦ αὐτοῦ, «Skanderbeg in der serbischen Literatur», SAM, ἐνθ' ἄν., σ. 146-175. Βλ. ἐπίσης O. Jašar-Nasteva, «Scan-derbeg nella letteratura macedone», VCISA, σ. 259-265.

Περίεργον εἶναι ὅτι, ἐνῶ ἐγράφοντο ποιήματα περὶ τοῦ Σκεντέρμπεη εἰς πλείστας χώρας τῆς Εὐρώπης, μόνον εἰς τὴν Ἀλβανίαν ἠγνοεῖτο ὁ ἥρωας! Μόλις τὸ ἔτος 1898 ἐτυπώθη τὸ πρῶτον ποιητικὸν ἔργον διὰ τὸν Σκεντέρμπεην ὑπὸ τοῦ N. Frashëri, *Istori e Skenderbeut*, Bukuregt 1898· ἐπανεξεδόθη ὑπὸ τὸν τίτλον *Histori e Skënderbeut*, Tirana 1953, Prishtinë 1968. Ἔτερα δύο ποιήματα, γραφέντα εἰς τὴν ἄλβανικὴν ἀλλὰ μὴ ἐκδοθέντα, εἶναι τὸ τοῦ A. Shkaba, *Shqipëria në zill*, γραφέν τὸ ἔτος 1898 (βλ. T. Kacori, «Një poezi e A. Shkabës për Skënderbenë shkruar më 1898», SF 1967, τεύχ. 2, σ. 167-169), καὶ τὸ τοῦ Ἰταλο-Ἀλβανοῦ B. Billota, *Shpata Skanderbekut ndë Dibrët Poshtë*, γραφέν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1874-1890 (βλ. E. Jordani, «Binard Billota dhe poema e tij», SF 1967, τεύχ. 1, σ. 113-137, καὶ γαλλιστί εἰς SA 1967, τεύχ. 1, σ. 103-126). Ὀλόκληρον τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο ποίημα τοῦ Billota ἐξεδόθη ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον ὑπὸ τοῦ E. Jordani εἰς Τίρανα τὸ 1967.

20α. E. Legrand - H. Gûys, ἐνθ' ἄν., ἀριθμ. 45.

21. E. Legrand - H. Gûys, ἐνθ' ἄν., ἀριθμ. 88, 94, 103, 115, 496(;), 540. G. Pérovitch, ἐνθ' ἄν., σ. 135, 138, 142, 146, 147, 150. Βλ. ἐπίσης (ἀνωνύμου), *De Scanderbegi victoria in pedibus, quam in manibus gloriosior*, Brixen 1756. (Βλ. N. Hölzl, «Skanderbegs Freiheitskampf in Altiroler [Spielen]», ἐφ. *Tiroler Tageszeitung* (Innsbruck), τῆς 24 Φεβρ. 1968. Τὸ ἄρθρον τοῦτο ἀνετυπώθη εἰς *Shëjzat* 1968, τεύχ. 4-6, σ. 212-214). Περὶ τοῦ δράματος τοῦ T. G. Rudbeck, *Skender-Beg, historisk skådespel i tre akter*, Stockholm 1835, βλ. K. Rexha-Bala, «Skenderbegu në letërsin suedese», *Shëjzat* 1968, τεύχ. 4-6, σ. 196-211 καὶ H. Kissling, «Ein schwedisches Skanderbeg-Schauspiel», SAM, München 1969, σ. 122-128. Περὶ τοῦ δράματος τοῦ J. Matić Špor, *Kastriota Škenderbeg, tragedia u pet izvedah*, u Zagrebu 1849, βλ. J. Matl, «Ein kroatisches Skanderbeg-Drama», SAM, München 1969, σ. 141-145. Τελευταίως ἔγινε γνωστὴ καὶ ἀνέκδοτος τραγωδία περὶ τοῦ Σκεντέρμπεη, γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Κορυτσαίου P. Çilli εἰς βουλγαρικὴν γλῶσσαν (βλ. T. Kacori, «Një dramë e panjohur në gjuhën bullgare mbi Skënderbeun», SF 1967, τεύχ. 1, σ. 139-151, καὶ γαλλιστί, εἰς SA 1967, τεύχ. 1, σ. 127-138). Ἐτέλος τὸ δράμα τοῦ T. Whincop,

δία²², ακόμη δὲ καὶ δύο μελοδράματα²³.

Οἱ Ἕλληνες δὲν ἤγνόησαν τὸ πρόσωπον τοῦ ἥρωος Γ. Καστριώ-

Scanderbeg: or Love and Liberty, a tragedy ... Printed for W. Reeve, London 1747, μετεφράσθη εἰς τὴν ἄλβανικὴν ὑπὸ τοῦ S. Laurasi, ἐξεδόθη δὲ εἰς Τίρανα τὸ ἔτος 1967. (Βλ. SF 1967, τεῦχ. 3, σ. 67).

22. E. Legrand - H. Gûys, ἐνθ' ἄν., σ. 59, 73· G. Pérovitch, ἐνθ' ἄν., σ. 121-129. Πρόσθετε τὴν κωμωδίαν τῆς P. Fazio Scalise, *La reliquia di Giorgio Scanderbeg, commedia in 4 atti*, Castrovillari 1940. Ἀντίτυπον τῆς κωμωδίας ταύτης εἶδον εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Μονῆς τῆς Κρυπτοφέρρης (Grottaferrata) καὶ τοῦ Albanien-Institut τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου.

Περὶ τοῦ Σκεντέρμπεη εἰς τὴν ἰταλικήν, γαλλικὴν, ἀγγλικὴν, ἐλληνικὴν καὶ σύγχρονον ἄλβανικὴν φιλολογίαν βλ. τὰς συντόμους ἀνακοινώσεις ἀντιστοίχως: H. Lacaaj, «Skënderbeu në letërsinë italiane», SF 1967, τεῦχ. 4, σ. 131-139, καὶ ἰταλιστὶ «Scanderbeg nella letteratura italiana», SA 1967, τεῦχ. 2, σ. 215-221. N. Bulka, «Skënderbeu dhe letërsia frënge», SF 1967, τεῦχ. 4, σ. 113-119. S. Laurasi, «Skënderbeu në letërsinë anglesë», SF 1967, τεῦχ. 4, σ. 121-128, καὶ ἀγγλιστὶ «Scanderbeg in English Language», SA 1967, τεῦχ. 2, σ. 229-234. T. Jochalas, «Giorgio Castriota Scanderbeg nella letteratura neogreca», BBGG 21 (1968), σ. 57-70· ἀνετυπώθη εἰς VCISA σ. 267-281. L. Kokona, «Skënderbeu në letërsinë e sotme shqipe», SF 1967, τεῦχ. 4, σ. 97-106, καὶ γαλλιστὶ, «Skanderbeg dans la littérature albanaise contemporaine», SA 1967, τεῦχ. 2, σ. 193-202. J. Bulo-B. Hoxha, «Figura e G. Kastriotit-Skënderbeut në letërsinë shqipe», SSk, σ. 313-324.

Περὶ τοῦ Σκεντέρμπεη εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν φιλολογίαν, ἰδίᾳ δὲ τὴν ἀγγλικὴν καὶ σλαβικὴν, ἄνευ οἰασδῆποτε ἀναφορᾶς εἰς τὴν ἐλληνικὴν, βλ. B. Ashcom, «Notes on the development of the Scanderbey theme», *Comparative Literature* 5 (1953), σ. 16-29. J. Matl, «Georgius Castriota (Kastriot) Skanderbeg in der balkanischen und europäischen Literatur», *Bulgarische Jahrbücher* 1 (1968), σ. 101-109. A. Kostallari, «La figure de Scanderbeg dans la littérature mondiale», SA 1969, τεῦχ. 1, σ. 191-215, καὶ ἄλβανιστὶ, συνοπτικῶς «Figura e Skënderbeut në letërsinë botërore», SSk, σ. 303-316, ἐνθα θίγεται καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ Σκεντέρμπεη εἰς τὴν νεοελληνικὴν βιβλιογραφίαν.

23. Τὸ πρῶτον μελόδραμα συνέθεσεν ὁ Antonio Vivaldi (1675-1741), τὸ δὲ «dibretto» ἔγραψεν ὁ A. Salvi (1664-1724): *Scanderbeg, drama per musica*, in Firenze 1717. Ἡ πρώτη παράστασις τοῦ μελοδράματος ἐδόθη εἰς τὸ θέατρον «Della Pergola» τῆς Φλωρεντίας τὴν 22 Ἰανουαρίου 1718 (Βλ. V. Malaj, «L'Opera 'Scanderbeg' dell'Abate Vivaldi», *Shëjzat* 1968, τεῦχ. 1-3, σ. 40-43). Τὸ δεύτερον μελόδραμα ἐγράφη ὑπὸ τῶν F. Rebel (1701-1775) καὶ F. Francoeur (1698-1787), καὶ τὸ «dibretto» ὑπὸ τῶν A. Houdar De la Motte (1672-1731) καὶ J. De la Serre (1662-1756), παρουσιάσθη δὲ διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὸ θέατρον «Opera» τῶν Παρισίων τὴν 27 Ὀκτωβρίου 1735 (Βλ. V. Malaj, «Un Opera musicale francese del settecento su Scanderbeg», *Shëjzat* 1968, τεῦχ. 7-12, σ. 273-281). Περὶ τοῦ κειμένου τοῦ De la Motte βλ. N. Banašević, «Scanderbeg u jednoj francuskoj tragediji», *H. Barić, Archiv za arbanasku starinu jezik i etnologiju*, τ. 4, Beograd 1923, σ. 107-111 (Φωτοτυπικὴ ἐπανέκδοσις, Priština 1969).

του. Ἀντιθέτως παρατηροῦμεν ὅτι, κατὰ τὸν παρελθόντα ἰδίᾳ αἰῶνα, ἡ παρουσία τοῦ Σκεντέρμπεη εἰς τὰ Νεοελληνικά Γράμματα ὑπῆρξε συχνοτάτη. Παρὰ ταῦτα ἔλλειπεν ὄχι μόνον γενικὴ τις διερεύνησις τοῦ θέματος τῆς παρουσίας τοῦ ἥρωος τούτου εἰς τὴν Νεοελληνικὴν Γραμματολογίαν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ μέρους μελέται δι' ἑλληνικά ἔργα ἀφιερωμένα εἰς αὐτόν.

Εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν ἐρευνῶμεν τὸ ὡς ἄνω θέμα ὑπὸ τὴν διττὴν αὐτοῦ μορφήν, δηλ. τόσον γενικῶς, ὅσον καὶ εἰδικῶς, ἐξετάζοντες κεχωρισμένως ἓνα ἕκαστον ἑλληνικὸν ἔργον ἀφιερωμένον εἰς τὸν ἥρωα τοῦτον.

Ἡ ὕλη διηρέθη εἰς δύο κυρίως μέρη.

Εἰς τὸ πρῶτον μέρος ἀναφερόμεθα εἰς τὰ ἱστορικά ἔργα, τὰ ὅποια ἐγράφησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν περὶ τοῦ Σκεντέρμπεη. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἔργα ταῦτα δὲν συνετέθησαν μὲ τὰ αὐστηρὰ κριτήρια τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης, τὰ ἀπεκαλέσαμεν γενικῶς βιογραφίας. Αἱ βιογραφίαι αὗται, ἕξ τὸν ἀριθμόν, τινὲς τῶν ὁποίων ἀνετυπώθησαν δύο καὶ τρεῖς ἀκόμη φορές, εὔρον μεγάλην ἀπήχησιν ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος. Ἀνεγνώσθησαν ἢ ἐμελετήθησαν ὄχι μόνον ὑπὸ Ἑλλήνων μὲ ἐλαχίστην ἢ μηδαμινὴν παιδείαν, ὡς ὁ Θ. Κολοκοτρώνης, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ λογίων καὶ λογοτεχνῶν, εἰς τὸ ἔργον τῶν ὁποίων θὰ εὔρωμεν σαφέστατα ἐκ τῶν βιογραφιῶν τούτων δάνεια. Μία ἐξ αὐτῶν μετεφράσθη εἰς τρεῖς ξένας γλώσσας. Αἱ μεταφράσεις αὗται μὲ τὰς συχνὰς ἀνατυπώσεις των δεικνύουσι τὴν βαθεῖαν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν ἤσκησεν ἐπὶ τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ τῶν χωρῶν, εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν ὁποίων μετεφράσθη, τὸ ἑλληνικὸν τοῦτο ἔργον. Ἐπιμένομεν κυρίως εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῶν πρωτοτύπων ἐκ τῶν ὁποίων προέρχονται αἱ εἰς τὴν ἑλληνικὴν βιογραφίαν τοῦ Σκεντέρμπεη, καὶ νομίζομεν ὅτι δίδομεν ἀπάντησιν πλέον εἰς ἀρκετὰ προβλήματα, σχετικὰ μὲ τὸ ὡς ἄνω θέμα, τὰ ὅποια δὲν εἶχον εὔρει μέχρι σήμερον τελικὴν λύσιν.

Εἰς τὸ δεύτερον μέρος ἐξετάζομεν τὰ λογοτεχνικά ἔργα, τὰ ὅποια ἐγράφησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν περὶ τοῦ Σκεντέρμπεη, ἐπιμένοντες ἰδίᾳ ἐπὶ τῶν πηγῶν, τὰς ὁποίας ἔλαβον ὑπ' ὄψιν καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἐπηρέασθησαν οἱ συγγραφεῖς των. Ἀλλὰ πέρα τῆς ἐξετάσεως τῶν ἔργων τούτων, ἐπιχειρεῖται, εἰς τὸ τελευταῖον κεφάλαιον τῆς παρούσης ἐργασίας, νὰ δοθῇ μία ἱστορικὴ ἐρμηνεία τῆς παρουσίας τοῦ ἥρωος εἰς τὰ Νεοελληνικά Γράμματα διὰ τοῦ συσχετισμοῦ τῶν ἀναφερομένων εἰς αὐτὸν ἑλληνικῶν ἔργων πρὸς σύγχρονά των ἱστορικὰ γεγονότα τῆς Ἑλλάδος καὶ γενικώτερον τῶν χωρῶν τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου.

Περαίνων τὴν βραχεῖαν ταύτην εἰσαγωγὴν αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ εὐχαριστήσω τὸν Διευθυντὴν τοῦ Ἰδρύματος Μελετῶν